



Norma, kas personas tiesības uz priekšlaicīgo pensionēšanos saista ar tās bērna ar invaliditāti aprūpes laikā piemērotajos PSRS normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, neatbilst Satversmei

Satversmes tiesa 2017. gada 15. jūnijā ir pieņēmusi spriedumu lietā Nr. 2016-11-01 “Par likuma “Par valsts pensijām” 11. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam”.

Apstrīdētā norma

Likuma “Par valsts pensijām” 11. panta ceturtais daļa: “Tiesības uz vecuma pensiju piecus gadus pirms šā panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanas, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 25 gadiem, ir bērna vecākam vai aizbildnim, kurš laika periodā, līdz bērns sasniedzis 18 gadu vecumu, ne mazāk kā astoņus gadus ir aprūpējis piecus vai vairāk bērnus vai bērnu, kurš normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti. Šādu tiesību nav personai, kurai atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības vai kura atcelta no aizbildņa pienākumu pildīšanas nekārtīgas šo pienākumu izpildīšanas dēļ.”

Augstāka juridiska spēka normas

Satversmes 91. panta pirmais teikums: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.”

Satversmes 109. pants: “Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

Lietas fakti

Lieta ierosināta pēc Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta (turpmāk – Augstākā tiesa) pieteikuma. Augstākās tiesas tiesvedībā atrodas lieta, kuras ietvaros persona lūdz viņai piešķirt vecuma pensiju piecus gadus pirms vispārējā likumā

noteiktā pensijas vecuma sasniegšanas, jo tā vairāk nekā astoņus gadus aprūpējusi bērnu ar invaliditāti.

Personas bērnam 1986. gadā amputēts apakšdelms, bet atbilstoši tobrīd spēkā bijušajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem bērnam invaliditāte netika noteikta. Tas tika izdarīts vienīgi 1990. gadā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas un normatīvā regulējuma maiņas. Tobrīd līdz bērna pilngadībai bija atlicis mazāk par astoņiem gadiem.

Augstākā tiesa uzskata, ka personām, kuru bērna veselības stāvoklis faktiski atbildis invaliditātes noteikšanas kritērijiem, apstrīdētā norma priekšlaicīgas vecuma pensijas piešķiršanu padara atkarīgu no bērna dzimšanas laika. Tādējādi apstrīdētā norma neatbilstot Satversmē nostiprinātajam vienlīdzības principam un pārkāpjot personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

Tiesas secinājumi un lēmums

Par apstrīdētās normas saturu un tās radīto atšķirīgo attieksmi

Apstrīdētā norma, ciktāl tā nosaka prasību konstatēt, ka bērnam invaliditāte ir bijusi atzīta atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā bijušajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, liedz personai, kura vērsusies administratīvajā tiesā, tiesības uz priekšlaicīgu vecuma pensijas saņemšanu. Pretēji Saeimas domām, izskatāmās lietas pamatā nebija jautājums par apstrīdētās normas piemērošanu, tāpēc lietā ir nepieciešams izvērtēt apstrīdētās normas satversmību. [12.3; 13]

Ja valsts priekšlaicīgās pensionēšanās iespēju ir paredzējusi likumā, Satversmes 109. pants prasa, lai valsts rīcība šajā jautājumā atbilstu vispārējiem tiesību principiem, tostarp tiesiskās vienlīdzības principam. Līdz ar to izskatāmajā lietā apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 109. pantam tika vērtēta kopsakarā ar Satversmes 91. panta pirmā teikuma tvērumā ietilpstošo tiesiskās vienlīdzības principu. [14]

Visas personas, kuras vismaz astoņus gadus ir aprūpējušas bērnus, kuriem vismaz astoņus gadus līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ir bijušas vienas un tās pašas slimības

vai viens un tas pats patoloģiskais stāvoklis, atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. [16]

Kā norādīja Satversmes tiesa, apstrīdētā norma nostāda atšķirīgā situācijā personas, kurām tiesības priekšlaicīgi pensionēties ir liegtas, jo to bērna aprūpes laikā spēkā bijušie invaliditātes noteikšanas kritēriji atšķirībā no vēlāk pieņemtajiem kritērijiem neietvēra bērnam konstatēto slimību vai patoloģisko stāvokli kā invaliditātes noteikšanas pamatu un tādēļ bērnam invaliditāti nebija iespējams noteikt uz vismaz astoņus gadus ilgu laika posmu līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Tādējādi apstrīdētā norma rada atšķirīgu attieksmi pret personu atkarībā no tās bērna dzimšanas laika un viņa aprūpes laikā spēkā esošajos normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem. [17]

Par atšķirīgās attieksmes leģitīmo mērķi

Apstrīdētajā normā ietvertā prasība, ka bērnam vismaz astoņus gadus jābūt atzītam par bērnu ar invaliditāti atbilstoši viņa aprūpes laikā spēkā esošajos normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai, konkretizē to personu loku, kurām ir tiesības uz priekšlaicīgas vecuma pensijas saņemšanu, un tādējādi ir vērsta uz speciālā budžeta izdevumu apmēra plānošanu. Atšķirīgā attieksme ir noteikta ar mērķi nodrošināt valstī efektīvu un paredzamu sociālā nodrošinājuma piešķiršanas sistēmu, proti, aizsargāt sabiedrības labklājību. [18]

Par samērīguma principu

Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētā norma paredz mehānismu, kas nodrošina speciālā budžeta izdevumu paredzamību un pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitāti. Likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai. [20]

Apstrīdētā norma ietver atsauci uz PSRS normatīvo regulējumu. Citas valsts, proti, PSRS, normatīvais regulējums par invaliditātes noteikšanu bērniem tajā ietverto kritēriju ziņā acīmredzami atpalika no starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos nostiprinātajiem bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzības attīstības procesiem, kā arī ievērojami atšķīrās no demokrātiskas tiesiskas valsts, proti,

Latvijas, pieņemtā regulējuma, kas paredzēja krietni plašāku tieši bērniem piemērojamo invaliditātes noteikšanas kritēriju klāstu. [21.2; 21.3] Līdz Latvijas normatīvo aktu spēkā stāšanās brīdim konkrētu vecāku bērniem faktiski jau varēja būt šajos normatīvajos aktos norādītās slimības vai patoloģiskie stāvokļi, taču atbilstoši PSRS piemērotajiem normatīvajiem aktiem invaliditāte netika atzīta. Šādi totalitāras valsts noteikti kritēriji nedrīkst būt pamats tam, lai personai liegtu tādas tiesības, kas citai personai, kura atrodas tādos pašos un salīdzināmos apstākļos, tiek nodrošinātas. [21.3]

Konkrētajā situācijā likumdevējs nav atbilstoši vienlīdzības principam izvērtējis, kā vislabāk būtu īstenojamas bērnu ar invaliditāti vecāku pamattiesības gadījumos, kad bērns normatīvā regulējuma maiņas brīdī 1990. gadā bija vecāks par desmit gadiem un viņam jau līdz tam laikam bijusi tāda konkrēta slimība vai patoloģiskais stāvoklis, kas invaliditātes noteikšanas kritērijiem atbilda tikai pēc Latvijas Republikā pieņemto invaliditātes noteikšanas kritēriju spēkā stāšanās. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pieņemto normatīvo aktu, ciktāl tie ir saskanīgi ar bērnu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzības principiem, piemērošana attiecībā uz bērna aprūpi iepriekšējā laika posmā ir uzskatāma par vienu no iespējamajiem alternatīvajiem līdzekļiem, kas mazāk aizskartu personām Satversmē noteiktās pamattiesības. Šādi arī netiktu destabilizēta sociālā nodrošinājuma sistēma, jo to vecāku skaits, uz kuriem attiecas apstrīdētā norma un kuru bērna aprūpes laikā tika piemēroti PSRS normatīvajos aktos ietvertie invaliditātes noteikšanas kritēriji, ir salīdzinoši neliels. [21.3]

Satversmes tiesa nolēma:

Apstrīdētā norma, ciktāl tā liedz personai tiesības uz priekšlaicīgu pensionēšanos un nosaka prasību konstatēt, ka bērnam invaliditāte ir bijusi atzīta atbilstoši viņa aprūpes laikā piemērotajos PSRS normatīvajos aktos paredzētajiem invaliditātes noteikšanas kritērijiem, ir atzīstama par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Attiecībā uz personām, kuras ir uzsākušas savu tiesību aizsardzību Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā un kurām ir piemērojama apstrīdētā norma, tā ir atzīstama par spēkā neesošu no pieņemšanas brīža.

Satversmes tiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams, tas stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/07/2016-11-01_PR_par_spriedumu.pdf

Relīze sagatavota ar mērķi veicināt izpratni par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām. Tā nav uzskatāma par nolēmuma daļu un nav saistoša Satversmes tiesai. Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv.

Ketija Strazda

Satversmes tiesas priekšsēdētāja palīdze

Ketija.Strazda@satv.tiesa.gov.lv

67830737, 26200580